



Тетяна Подольська



Андрій Лиманський

Відновлення суспільного ладу через справедливість: соціальний вимір повоєнної України

У статті досліджується питання визначення концепції справедливості, яка могла б стати основою соціально-політичної організації повоєнної України. Автори виходять з тези, що суспільству необхідний чіткий ідеал, який узгоджується з європейськими цінностями, історичним досвідом і традиціями українського народу. Розглянуто категорії свободи, рівності та справедливості як можливі засади майбутнього ладу. З урахуванням реактивного характеру негативної свободи, специфіки сприйняття рівності українським суспільством та євроінтеграційного курсу України, автори обґрунтовують вибір справедливості як найбільш стійкої та універсальної основи. На основі порівняльного аналізу сучасних теорій справедливості зроблено висновок, що саме теорія справедливості Джона Ролза є найбільш придатною для реалізації в українському контексті. Ця концепція здатна забезпечити баланс між індивідуальними свободами та соціальною відповідальністю, що відповідає як запитам українського суспільства, так і зі стандартам європейської демократичної спільноти. Вона поєднує теоретичну обґрунтованість із практичною здійсненністю. Принципи справедливості Джона Ролза дають змогу розв'язати широке коло проблем, пов'язаних з нерівністю. Зокрема, в сфері освіти їх реалізація може стати основою для забезпечення справедливого доступу громадян до вищої освіти, створить умови, за яких система освіти сприятиме соціальній мобільності, а також дасть змогу запровадити чесні та справедливі механізми надання відстрочок від призову

для здобувачів вищої освіти. Завдяки своїй універсальності, міждисциплінарній обґрунтованості та відповідності європейським демократичним цінностям саме ця концепція, на думку авторів, може стати в основі ідеальної форми суспільно-політичної організації суспільства, яка спрямовуватиме та надихатиме українців у повоєнній Україні.

Ключові слова: справедливість, Джон Ролз, свобода, рівність, повоєнна Україна, європейські цінності, соціально-політична організація, демократія.

Вступ

У своїх «Листах до Луцілія» Сенека стверджує: «Хто не знає, у яку гавань пливати, для того немає попутного вітру» [Сенека 2023: 208]. Йдеться про необхідність у будь-якій справі мати чітку мету, орієнтир чи ідеал.

Брак ідеалу, тобто форми соціально-політичної організації, який би спрямовував розвиток українського суспільства, залишається однією з головних причин повільності та непослідовності цього процесу. Чітко сформульований курс міг би прискорити поступ, зміцнити впевненість українського суспільства в протистоянні сучасним викликам та підготувати його до випробувань, що постануть у повоєнні часи.

За відсутності узгодженого бачення майбутнього економіка, політика, наука і культура залишатимуться дезорієнтованими. Не стане винятком і система освіти, яка в такому разі перетвориться з інструмента формування майбутнього суспільства на засіб короткочасного політичного реагування. Вона буде приречена на втрату стратегічної мети.

Форма соціально-політичної організації суспільства, наближена до такого ідеалу, не лише стане цінністю в очах українців, а може перетворитися на впізнаваний бренд, подібний до «скандинавської моделі».

Такий ідеал має спиратися на історичний досвід України та традиції, що панують в українському суспільстві. Водночас він має узгоджуватися з європейськими цінностями, оскільки Україна обрала шлях євроінтеграції.

Це означає, що в українському контексті пошук ідеалу обмежується виключно демократичними формами організації суспільства. Наближення до цього ідеалу має призвести до встановлення справедливого ладу та формування інклюзивного суспільства. У цьому процесі ключову роль відіграватиме система освіти. Адже реалізація такого ідеалу передбачає, що освіта повинна готувати громадян, здатних мислити критично, брати на себе відповідальність, взаємодіяти в плюралістичному середовищі та захищати демократичні цінності.

На першому етапі такого пошуку необхідно визначити, яка саме категорія або принцип має бути покладені в основу повоєнного суспільного ладу. На другому етапі слід проаналізувати ключові концепції, що розкривають зміст обраної категорії або принципу, здійснити порівняльний

аналіз та обрати концепцію, яка може стати ідеалом для реальної соціально-політичної трансформації. Для цього треба сформулювати чіткі критерії оцінки, як-от відповідність концепції європейським цінностям, сумісність з історичним досвідом і традиціями українського народу, а також практична здійсненність. Отже, завдання дослідження полягає у виявленні концепції, здатної стати орієнтиром для розвитку українського суспільства в повоєнний період.

Свобода, рівність чи справедливість?

Основою демократії є баланс свободи та рівності, які перебувають у суперечності. Як зазначає канадський філософ Ян Нарвесон: «Загальна свобода та загальна рівність, якщо їх розуміти у вузькому та звичному сенсі, не можуть бути одночасно обов'язковими, і в цьому сенсі свобода та рівність є несумісними» [Narveson & Sterba 2010: 249]. Надмірна свобода веде до нерівності, тоді як надмірний акцент на рівності обмежує індивідуальні свободи.

Серед українців запит на свободу, точніше на волю, яка за своєю суттю наближається до негативної свободи є досить високим. Причиною цього є десятиліття репресій та відсутність політичних свобод у радянський період. Тому, на перший погляд, в основі соціально-політичної організації українського суспільства мала б бути негативна свобода, яку І. Берлін визначав як здатність діяти без зовнішнього примусу [Berlin & Hardy 2002: 169–178].

Однак, історичне прагнення українців до волі є природною реакцією на ненормальні умови їхнього життя на різних історичних етапах. Якщо людину, етнічну групу або народ постійно принижувати та пригнічувати на власній землі, прагнення до негативної свободи й, навіть, до анархії стає природним. Водночас через реактивний характер волі сформувати стійкий соціальний устрій, в основі якого буде ця концепція, навряд чи вдасться. До того ж немає жодних підстав стверджувати, що українське суспільство категорично відкидає позитивну свободу, яку британський філософ Ісайя Берлін визначав як здатність індивіда переслідувати особисті цілі та реалізовувати свій потенціал [Berlin & Hardy 2002: 178–181].

Через негативне сприйняття радянського минулого значною частиною українського суспільства, будь-які спроби побудувати соціально-політичний устрій, в основі якого буде рівність, скоріш за все, зазнають невдачі. Однак, треба враховувати, що концепція рівності можливостей з високою ймовірністю позитивно сприйматиметься українцями. Вона передбачає рівний доступ кожної людини до ресурсів, освіти, працевлаштування та інших соціальних благ [Roemer 2021: 25–32]. Так само при-

важливою для українського суспільства може бути концепція справедливої або честної нерівності, запропонована американським філософом Джоном Ролзом. Вона допускає існування соціальної нерівності лише за умови, що така нерівність працює на користь найменш забезпечених членів суспільства [Rawls 1971: 4]. Зазначені концепції варто розглядати як допоміжні елементи майбутнього соціально-політичного устрою повоєнної України.

Справедливість є більш універсальною категорією, адже вона є інструментом, який дає змогу узгодити різні концепції свободи та рівності. Ролз підкреслює виняткову роль справедливості та зазначає: «Справедливість – це перша чеснота соціальних інституцій, як істина – систем мислення» [Rawls 1971: 3]. «Як перші чесноти людської діяльності, істина та справедливість є непохитними» [Rawls 1971: 4].

Справедливість відіграє ключову роль у забезпеченні легітимності державної влади та стійкості суспільного ладу. Як зазначає американський професор Том Тайлер: «Уявлення про легітимність влади тісно пов'язані з оцінкою справедливості процедур, за якими ухвалюються рішення» [Tyler, 2006: 162]. Для держави надзвичайно важливо зберігати довіру громадян до інституцій. Довіра зберігатиметься доти, доки громадяни віритимуть, що встановлені правила є чесними та справедливими. Наприклад, у сфері освіти це передусім означає необхідність забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, а також створення умов, за яких система освіти сприятиме соціальній мобільності, а не відтворюватиме наявні соціальні ієрархії.

Справедливість є більш стійкою основою для соціально-політичної організації суспільства, ніж воля. На відміну від волі, вибір суспільством тієї чи тієї концепції справедливості є проактивним, а не реактивним актом, оскільки він вимагає свідомого підходу та прийняття зваженого рішення.

Як зауважує Ролз: «Повна концепція, яка визначає принципи всіх чеснот базової структури та їхню відповідну вагу в разі конфлікту, є чимось більшим, ніж просто концепція справедливості; це – соціальний ідеал» [Rawls 1971: 9].

З огляду на це, саме вірно визначена концепція справедливості має стати наріжним каменем ефективної соціально-політичної організації українського суспільства та орієнтиром розвитку демократії в повоєнній Україні.

Водночас Ролз зазначає: «Хоч справедливість має певний пріоритет, будучи найважливішою чеснотою інститутів, залишається правдою, що за інших рівних умов одна концепція справедливості є кращою за іншу, якщо її ширші наслідки є більш бажаними» [Rawls 1971: 6]. Тому аналіз має охоплювати найпоширеніші сучасні концепції справедливості.

Лібертаріанство, республіканізм, егалітаризм удачі чи егалітаризм Дж. Ролза?

Концепція справедливості, яка претендуватиме на роль ядра соціально-політичної організації українського суспільства, має забезпечувати баланс між свободою та рівністю. З огляду на особливу цінність свободи в очах українців, обрана концепція має гарантувати захист базових індивідуальних свобод. Водночас вона має забезпечувати рівність можливостей. Така концепція справедливості має поєднувати процедурний та дистрибутивний елементи. Процедурна складова свідчитиме про можливість практичної реалізації концепції справедливості, тоді як дистрибутивна забезпечуватиме реальний результат. Концепція має бути достатньо гнучкою, щоби бути застосованою в повоєнній Україні, яка перебуватиме на шляху відновлення та модернізації. Вона також має бути практично здійсненою.

Також треба враховувати, що українське суспільство обрало шлях європейської інтеграції, що закріплено у Конституції України. Одним із чинників, який робить європейську інтеграцію привабливою в очах українців, є набір європейських цінностей. Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз: «Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно з правами осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, де панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками й чоловіками» [European Union 2012]. Помаранчева революція, Революція Гідності та мужній опір агресору як до, так і після повномасштабного вторгнення різною мірою були зумовлені підтримкою українським суспільством курсу на інтеграцію до ЄС. Наразі немає ознак того, що українці готові відмовитися від цього вибору.

Консеквенціалістські, інтуїціоністські, комунітаристські та марксистські концепції справедливості слід відсіяти вже на початковому етапі, оскільки вони суперечать базовим європейським цінностям. Телеологічний егалітаризм, пріоритаризм, суфіцітаризм також не можуть претендувати на роль ключової концепції справедливості, яка буде в основі соціально-політичного устрою повоєнної України, оскільки їх майже неможливо реалізувати на практиці. Лібертаріанство, республіканізм, егалітаризм удачі, а також егалітаризм Дж.Ролза більш підходять на роль провідної концепції, оскільки вони відповідають європейськими цінностями та більшості з наведених критеріїв.

Попри те, що ідеї лібертаріанства можуть, на перший погляд, здаватися такими, що відповідають прагненню українців до негативної свободи, глибший аналіз виявляє її несумісність із цінностями україн-

ського суспільства. Хоч Ісайя Берлін і висловлював певні застереження щодо позитивної свободи, обмежена участь держави у сприянні реалізації потенціалу членів суспільства навряд чи спричинить невдоволення. Також малоймовірно, що українське суспільство буде готове прийняти суто формальний підхід до рівності, запропонований лібертаріанцями.

Лібертаріанці стверджують, що саме державне втручання є головною причиною економічних і соціальних проблем [Narveson 2001]. Однак повоєнна відбудова України вимагатиме активної ролі держави в захисті соціальних гарантій, регулюванні економіки та забезпеченні стабільності. Як зазначає відомий американський політолог Роберт Даль: «Якщо економічна історія останніх двох століть і свідчить про щось, то про те, що державне регулювання є абсолютно необхідним для забезпечення належного рівня ринкової конкуренції, зменшення шкоди, яку можуть завдавати нерегульовані компанії та ринки, а також для забезпечення більш справедливого або принаймні більш прийняттого розподілу вигод. Без державного регулювання політичні еліти й широкі верстви суспільства незабаром відправили б приватні компанії та ринки на добре відомий звалище історії» [Dahl 2006: 72].

Ще одна проблема лібертаріанства полягає в тому, що воно передбачає мінімальне втручання в те, як індивіди та групи з істотними ресурсами їх використовують [Nozick 1974]. У контексті України це може призвести до закріплення олігархічної влади та становити загрозу для демократичного розвитку.

Отже, як показує наведений аналіз, впровадження лібертаріанських концепцій в Україні виглядає доволі проблематичним.

Республіканізм, особливо в неореспубліканській традиції, яку розвиває Філіп Петіт, ставить у центр своєї теорії свободу як недомінування. На його думку, така концепція свободи позбавлена недоліків, притаманних як негативній, так і позитивній свободі. Як зазначає Петіт: «З-поміж двох інших альтернатив республіканське розуміння обстоювало ідеал свободи як недомінування, а не ідеал свободи як невтручання. Це видно з того, що всіх, хто підпорядкований довільній волі іншого, вважали невольниками, навіть якщо той інший насправді не втручається; у такому разі немає втручання, але є втрата свободи. Хазяїн, який не втручається, усе одно залишається хазяїном і джерелом домінування» [Pettit 1999: 271].

Республіканізм вимагає наявності розвинених правових і політичних механізмів, здатних обмежувати довільну владу. Як наголошує Петіт: «Закони, що сприяють досягненню цілей республіки, інституціоналізують її форми та встановлюють регуляторні механізми, повинні спиратися на республіканські громадянські норми – на поширену громадянську доброчесність, на загальну ввічливість. Лише тоді вони можуть бути ефективними; правова республіка має стати громадянською

реальністю» [Pettit 1999: 271]. Він також підкреслює, що високий рівень політичної участі громадян є необхідною умовою для запобігання домінуванню: «Єдиний спосіб, за якого республіканський режим може гарантувати, що реалізація дискреційних повноважень не суперечить інтересам і поглядам широких мас або певних груп населення, – це запровадження системних можливостей для звичайних людей оскаржувати дії уряду» [Pettit 1999: 277].

Відтак республіканізм може бути повноцінно реалізований лише в суспільствах зі сталими демократичними інститутами та високим рівнем політичної свідомості населення. У країнах же, що перебувають у перехідному стані, де демократичні інститути ще не набули стійкості, а політична культура лише формується, досягнення республіканських ідеалів видається малоімовірним.

Крім того, республіканізм не дає вичерпних відповідей на питання соціальної та економічної нерівності. Свобода є важливою, але недостатньою умовою для забезпечення справжньої рівності можливостей. У межах республіканської парадигми відсутній чіткий критерій того, які ресурси та в у якому обсязі необхідні людині, щоб вона могла вважатися вільною від домінування. Це залишає широке поле для суб'єктивних інтерпретацій і створює ризик того, що соціально-політичний устрій, який ґрунтуватиметься на республіканських засадах, може призвести до поглиблення нерівності в Україні.

Егалітаризм удачі передбачає, що нерівність є поганою або несправедливою, якщо вона зумовлена чинниками, які перебувають поза контролем або вибором особи, яка опинилася в гіршому становищі [Hirose 2014: 41]. Ця концепція зосереджується на компенсації «нещасливих» наслідків обставин, на які індивід не мав впливу, як-от соціальне походження, стан здоров'я при народженні, тощо.

Егалітаризм удачі стверджує, що диференційований вплив довільних чинників має бути нейтралізований через перерозподіл. Коли люди опиняються в гіршому становищі порівняно з іншими не з власної вини, егалітаризм удачі вимагає нейтралізувати наслідки так званої «сліпої удачі» (brute luck). Якщо ж нерівність відображає вплив чинників, які перебувають під контролем особи, що опинилася в гіршому становищі, егалітаризм удачі не вимагає нейтралізації цього впливу. Через це егалітаризм удачі є необґрунтовано суворим до тих, хто опинився в надзвичайно складному становищі внаслідок власного добровільного вибору [Hirose 2014: 62].

Концепція егалітаризму удачі має дистрибутивну складову. Однак їй бракує процедурних механізмів втілення. Через це на практиці цю концепцію важко реалізувати, оскільки неможливо чітко розмежувати, що є «сліпою удачею», а що – результатом особистого вибору. Через склад-

ність практичної реалізації егалітаризму удачі, ця концепція не може розглядатися на роль ядра соціально-політичного устрою повоєнної України.

Дж. Ролз формулює свої принципи справедливості у такий спосіб:

(а) кожна особа має однакове невід'ємне право на повністю адекватну систему основних рівних свобод, яка сумісна з аналогічною системою свобод для всіх інших;

(б) соціальні та економічні нерівності мають відповідати двом умовам: по-перше, вони повинні бути пов'язані з посадами та становищами, відкритими для всіх за умов справедливої рівності можливостей; по-друге, вони мають приносити найбільшу користь найменш забезпеченим членам суспільства (принцип диференціації) [Rawls 2001: 42–43].

Ролз також визначає ієрархію цих принципів, яка дозволяє розв'язувати конфлікти між ними. Він зазначає: «Як я поясню нижче, перший принцип має пріоритет над другим; також у межах другого принципу принцип справедливої рівності можливостей має пріоритет над принципом відмінностей. Цей пріоритет означає, що при застосуванні принципу (або перевірці його на прикладах) ми виходимо з того, що попередні принципи вже повністю дотримані. Ми шукаємо принцип розподілу (в у вузькому розумінні), який діє в умовах фонових інституцій, що забезпечують базові рівні свободи (включаючи справедливу вартість політичних свобод), а також справедливу рівність можливостей» [Rawls 2001: 43].

Таким чином, теорія справедливості Джона Ролза органічно поєднує процедурний і дистрибутивний елементи, що суттєво відрізняє її від інших підходів до справедливості.

Центральне місце в ній займає принцип найбільшої рівної свободи, який гарантує кожному базовий набір політичних і громадянських прав. Водночас теорія допускає соціально-економічну нерівність лише за умови, що вона працює на користь найменш забезпечених членів суспільства.

Теорія Ролза підходить не лише усталеним демократіям, але і країнам, що перебувають на етапі трансформації. Її принципи можуть бути впроваджені поступово – через розвиток політичних інститутів, забезпечення рівного доступу до освіти, медицини та правосуддя. В українському контексті ця модель видається особливо перспективною, оскільки її імплементація узгоджується євроінтеграційним вектором руху українського суспільства.

Крім того, теорія Ролза базується на міждисциплінарному підході – зокрема, вона використовує елементи теорії ігор, економіки, соціології, що свідчить про її високу ступінь теоретичної обґрунтованості [Pogge & Kosch, 2007: 34].

Принципи справедливості, сформульовані Дж. Ролзом, мають значний потенціал для практичної реалізації. На думку британського філософа і економіста Деніела Чендлера, теорія справедливості Ролза дає не лише абстрактний ідеал, але й надає конкретний напрямок для його практичного досягнення [Chandler 2023]. Застосування принципів справедливості, сформульованих Дж. Ролзом, дає змогу розв'язати проблеми, пов'язані з нерівністю, майже у всіх сферах суспільного життя. Зокрема, в сфері освіти їх реалізація може стати основою для забезпечення справедливого доступу громадян до вищої освіти, а також запровадження чесних та справедливих механізмів надання відстрочок від призову для здобувачів вищої освіти.

Висновки

У контексті пошуку оптимальної моделі соціально-політичного устрою найбільшої уваги заслуговують концепції справедливості, які відповідають євроінтеграційному руху України та мають перспективи практичної реалізації.

Республіканізм вимагає високого рівня політичної свідомості та сталих інституцій, що ставить під сумнів його повну застосовність в умовах трансформації українського суспільства.

Своєю чергою, лібертаріанські підходи до справедливості, зосереджені переважно на захисті негативної свободи та недоторканності приватної власності, вступають у суперечність з егалітарними уявленнями про рівність можливостей. Лібертаріанство не визнає обов'язку держави щодо перерозподілу ресурсів, що робить його концептуально непридатним для розв'язання проблем, з якими стикатиметься українське суспільство в повоєнний період.

Егалітаризм удачі, що вимагає компенсувати наслідки випадкових чинників, важко реалізувати на практиці. Через це, попри її привабливість на теоретичному рівні, ця концепція навряд чи може бути ключовим елементом соціально-політичного устрою України.

Натомість, теорія справедливості Джона Ролза поєднує теоретичну обґрунтованість із практичною здійсненністю. Вона враховує не лише розподіл ресурсів, а і процедурні аспекти формування справедливого суспільного устрою. Принципи справедливості Дж. Ролза дають змогу розв'язати широке коло проблем, пов'язаних з нерівністю. Зокрема, в сфері освіти їх реалізація може стати основою для забезпечення справедливого доступу громадян до вищої освіти, створить умови, за яких система освіти сприятиме соціальній мобільності, а також дасть змогу запровадити чесні та справедливі механізми надання відстрочок від призову для здобувачів вищої освіти.

Завдяки своїй універсальності, міждисциплінарній обґрунтованості та відповідності європейським демократичним цінностям, теорія Ролза є придатною для впровадження в українських реаліях. Саме ця концепція може стати в основі ідеальної форми суспільно-політичної організації суспільства, яка спрямовуватиме та надихатиме українців у повоєнній Україні.

Посилання:

- Сенека, Л. А. (2023). *Моральні листи до Луцилія*. Пер. з лат. О. Кононенко. Харків: Фоліо.
- Berlin, S. I. (1969). *Four essays on liberty*. London; New York: Oxford University Press.
- Chandler, D. (2023). *Free and equal: What would a fair society look like?* London: Allen Lane. https://doi.org/10.1386/ctl_00170_5
- Dahl, R. A. (2008). *On political equality*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300133745>
- European Union. (2012). Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*, C 326, 13–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>
- Hirose, I. (2015). *Egalitarianism*. London; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315772004>
- Narveson, J., & Sterba, J. P. (2010). *Are liberty and equality compatible?* Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511712210>
- Narveson, J. (2001). *The libertarian idea*. Ontario: Broadview Press. <https://doi.org/10.2307/2185579>
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and utopia*. New York: Basic Books, Inc. <https://doi.org/10.1017/S0031819100021604>
- Pettit, P. (1999). *Republicanism: a theory of freedom and government*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198296428.001.0001>
- Pogge, T., & Kosch, M. (2007). *John Rawls: His life and theory of justice*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195136364.001.0001>
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, J., & Kelly, E. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv31xf5v0>
- Roemer, J. E. (2021). *Equality of opportunity*. Cambridge, MA: Harvard University Press. http://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2223
- Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j66769>

References:

- Berlin, S. I. (1969). *Four essays on liberty*. London; New York: Oxford University Press.
- Chandler, D. (2023). *Free and equal: What would a fair society look like?* London: Allen Lane. https://doi.org/10.1386/ctl_00170_5
- Dahl, R. A. (2008). *On political equality*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300133745>

- European Union. (2012). Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*, C 326, 13–390. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>
- Hirose, I. (2015). *Egalitarianism*. London; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315772004>
- Narveson, J., & Sterba, J. P. (2010). *Are liberty and equality compatible?* Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511712210>
- Narveson, J. (2001). *The libertarian idea*. Ontario: Broadview Press. <https://doi.org/10.2307/2185579>
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and utopia*. New York: Basic Books, Inc. <https://doi.org/10.1017/S0031819100021604>
- Pettit, P. (1999). *Republicanism: a theory of freedom and government*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198296428.001.0001>
- Pogge, T., & Kosch, M. (2007). *John Rawls: His life and theory of justice*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195136364.001.0001>
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, J., & Kelly, E. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv31xf5v0>
- Roemer, J. E. (2021). *Equality of opportunity*. Cambridge, MA: Harvard University Press. http://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5_2223
- Seneca, L. A. (2023). *Moral letters to Lucilius*. (O. Kononenko, trans.). [In Ukrainian]. Kharkiv. Folio.
- Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j66769>

Tetiana Podolska, Andrii Lymanskyi. Restoring Social Order Through Justice: The Social Dimension of Post-War Ukraine

The article explores the issue of identifying a concept of justice that could serve as the foundation for the socio-political organization of post-war Ukraine. The authors argue that society needs a clear ideal aligned with European values, the historical experience, and the cultural traditions of the Ukrainian people. The categories of freedom, equality, and justice are examined as potential cornerstones of the future order. Taking into account the reactive nature of negative freedom, the specific perception of equality, and Ukraine's course toward European integration, the authors justify the choice of justice as the most stable and universal foundation. Based on a comparative analysis of contemporary theories of justice, the conclusion is drawn that John Rawls's theory of justice is the most suitable for implementation in the Ukrainian context. This concept is capable of ensuring a balance between individual freedoms and social responsibility, aligning both with the demands of Ukrainian society and the standards of the European democratic community. It combines theoretical soundness with practical feasibility. John Rawls' principles of justice offer solutions to a wide range of inequality-related challenges. In the field of education, in particular, their implementation can form the basis for securing fair access to higher education, create conditions under which the education system promotes social mobility, and enable the introduction

of fair and transparent mechanisms for granting draft deferments to higher education students. Thanks to its universality, interdisciplinary foundation, and alignment with European democratic values, this concept, in the authors' view, can serve as the basis for an ideal form of socio-political organization – one that will guide and inspire Ukrainians in the post-war period.

Keywords: justice, John Rawls, freedom, equality, post-war Ukraine, European values, socio-political organization, democracy.

Подольська, Тетяна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, філософський факультет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна).

Email: tetyanapodolska@karazin.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1159-7538>

Лиманський, Андрій, аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, філософський факультет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна).

Email: andrii.lymanskyi@karazin.ua

<https://orcid.org/0009-0000-7222-3332>

Podolska, Tetiana, PhD in Philosophy, Docent, Associate Professor of the J. B. Schad Theoretical and Practical Philosophy Department, Faculty of Philosophy, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine).

Email: tetyanapodolska@karazin.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1159-7538>

Lymnskyi, Andrii, Postgraduate Student at the J. B. Schad Theoretical and Practical Philosophy Department, Faculty of Philosophy, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine).

Email: andrii.lymanskyi@karazin.ua

<https://orcid.org/0009-0000-7222-3332>